

INGA MITUNEVIČIŪTĖ

Ekologinis Vytauto Petkevičiaus *Didžiojo medžiotojo Miko Pupkaus* potencialas

Anotacija: Straipsnyje iš ekokritinės perspektyvos nagrinėjama 1969 m. publikuota Vytauto Petkevičiaus knyga vaikams *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus*, lietuvių vaikų literatūroje išsiskirianti ryškia ekologine tematika. Remiantis Huberto Zapfo idėja apie literatūrą kaip kultūros ekologinį potencialą, pasireiškiantį trimis funkcijomis (kaip kritinis metadiskursas, vaizduojamasis antidiskursas ir reintegruojantis interdiskursas), bandoma atskleisti, kaip šios funkcijos realizuojamos konkrečiame kūrinyje. Taip pat kreipiamas dėmesys į subjekto santykį su gamta, kuris apibrėžiamas naudojantis norvegų mokslininkų išvestu teoriniu modeliu, leidžiančiu dislokuoti šį santykį koordinacių sistemoje, kurios ašys įvardytos kaip gamtos garbinimas/gamtos problemizavimas ir antropocentrinis horizontas/biocentrinis horizontas.

Raktažodžiai: ekokritika, lietuvių vaikų literatūra, melų pasaka, Vytautas Petkevičius.

Gamtos, gyvūnų globos tematika nuolatos iškyla kaip pagrindinė ar šalutinė Vytauto Petkevičiaus kūrinių tema: gamta kaip vaizduojamasis objektas dominuoja 1976 m. publikuotame apsakymų rinkinyje *Visi prieš vieną*, kaip veikiantis subjektas (personifikuoti augalai ir gyvūnai) ryški kūrinyje *Gilė Ydų šalyje*, kaip motyvas – *Šešiolikmečiuose*. 1969 m. pasaulį išvydęs *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus* išsiskiria ypač ryškia ekologine problematika, kuri sutapo su visuomeninės ekologinės minties proveržiu Vakarų pasaulyje ir gerokai pralenkė savo amžininkus tuometinėje Lietuvoje.

Kaip ir visos Petkevičiaus knygos, ši sulaukė auditorijos dėmesio ir, vieno recenzento žodžiais tariant, knygynuose neužsigulėjo¹. Knygos recenzentai pabrėžė autoriaus įsiklausymą į liaudies pasakojimų tradicijas, linksmus nuotykius,

1 J. Riškus, „Pelnytas įvertinimas“, *Tiesa*, 1970 09 19, p. 4.

kelionės pradą², bet pasigedo daugiau pažintinės medžiagos. Kūrinys gana trivaliai traktuotas kaip gėrio ir blogio kova: „Šiuose vaizduose skaitytojas naujai pajunta, kas yra gėris ir blogis, kas gražu ir kas šlykštu, su kuo verta užmegzti nuoširdžią draugystę ir su kuo kovoti.“³ Maloninis įvardijimas „miela“ rodo, kad neįskaitytas liko gilesnis, alegorinis kūrinio sluoksnius, neatkreiptas dėmesys į melų pasakos žanrą. Į žmogaus ir gamtos santykį atkreipė dėmesį Nijolė Logminienė, teigusi, jog: „[...] Mikas Pupkus nebūtų medžiotojas, jeigu jis į visą pasaulį nežiūrėtų medžiotojo akimis, kurių visas dėmesys nukreiptas į gamtos reiškinius, gamtos gyvenimą. O jo visi nuotyčiai, linksmi, juokingi ir netikėti, kelia nejučiomis vieną klausimą: žmogaus ir gamtos santykiai, kokie jie turėtų būti?“⁴. Kelios recenzijos ir trumpa analizė Vinco Aurylos knygoje *Lietuvių vaikų literatūra*⁵ ir sudaro visą užfiksuotą šios knygos recepciją. Sulaukęs pakartotinių leidimų 1980 ir 2001 m., naujo kritikų dėmesio kūrinys nepelnė.

Skaitant *Didįjį medžiotoją Miką Pupką* šių dienų žvilgsniu, kūrinys stebina savo ekologine tematika, aktualia ir šiandien – pasaulyje vis garsiau kalbama apie neišvengiamai šylantį klimatą, nykstančias gyvūnų rūšis, augančius šiukšlių kalnus, pripažįstama neatidėliotinių veiksnių kovojant su žalingos žmogaus veiklos pasekmėmis būtinybė. Gausėjant ekokritinių tyrimų ir atsiradus ekopedagogikai, lietuvių vaikų literatūroje atrandame prieš 46 metus parašytą kūrinį, įtaigiai pademonstravusį ekologinės katastrofos padarinius. Didaktinė kūrinio plotmė neišvengiama kalbant apie vaikų literatūrą. Tad tikslinga klausti: ar vaikų literatūra gali būti priemonė vaikų ekologiniam sąmoningumui ugdyti? Kokių estetinių ir pažintinių mechanizmų dėka daromas poveikis? Koks ekologinis potencialas slypi kūrinyje ir ar jis atskleistas kūrinio skaitytojų ir interpretuotojų? Kaip kūrinį perskaitys šių dienų skaitytojas? Ar jis vertas aktualizuoti?

Kūrinys svarbus ir istoriniu požiūriu. To meto spaudoje vyraujant kovos, veržimosi, technikos įsigalėjimo, gamtos pavergimo motyvams, gamtą dažnai traktuojant kaip tai, nuo ko reikia gintis, kas turi pasiduoti visagaliai socialistiniam žmogui ir tarnauti jo gerovei⁶, o TSKP CK generaliniam sekretoriui

2 *Ibid.*

3 K. Duobinis, „Miela knyga apie medžiotoją“, *Kauno tiesa*, 1970 03 07, p. 3.

4 Nijolė Logminienė, „Kas medžiotojui reikalingiausia?“, *Tarybinis mokytojas*, 1970 04 01, p. 4.

5 Vincas Auryla, *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 249–251.

6 Tą rodytų kad ir laikraščių ir žurnalų antraštės – „Gigantas rikiuotėje“ (*Kauno tiesa*, 1970 01 04, p. 1), „Kas vysto technišką mąstymą?“ (*Kauno tiesa*, 1970 01 09, p. 2), „Daugiau bulvių, daržovių

Leonidui Brežnevui kviečiant sparčiau chemizuoti ir mechanizuoti žemės ūkį⁷, ir tik skyreliuose „Gamta ir žmogus“, kurie paskęsta socialistinio lenktyniavimo tematikos jūroje, užsimenant apie nykstančius gyvūnus ar kitas ekologines problemas (paprastas pavyzdys: 1969 m., t. y. knygos išleidimo metais, vien kiškių Lietuvoje sumažėjo apie 20 proc.⁸), Miko Pupkaus šūksnis matant užterštą gamtą „Ką jūs darot?! Jei ne žmogaus, tai nors žuvų pasigailėkit!“⁹ skamba drąsiai ir verčia susimąstyti apie būdus ekologiškai minčiai reikšti.

Visus iškeltus klausimus apima ekokritinių studijų tyrimų laukas. Šis, anot Lawrence'o Buello, „daugiau probleminis, o ne metodinis ar paradigminis posūkis į aplinką literatūros studijose“¹⁰ plačiąja prasme traktuojamas kaip „santykio tarp literatūros ir fizinės aplinkos studijos“¹¹, o siauresne kaip „literatūros ir fizinės aplinkos santykio studijavimas, kuris, manoma, yra kildinamas iš dabartinės globalios ekologinės krizės ir jos revizionistinių iššūkių nusistovėjusioms mąstymo ir elgesio normoms“¹².

Šiame straipsnyje bus ypač svarbios Augsburgio universiteto profesoriaus dr. Huberto Zapfo, iškėlusio literatūros kaip ekologinio kultūros potencialo idėją, įžvalgos. Literatūra, pasak jo, gali funkcionuoti kaip ekologinis principas ar cirkuliuoti kaip ekologinė energija didesnėje kultūrinių diskursų sistemoje¹³. Šis potencialas pasireiškia dvejopai: 1) kaip jutiklis ir tekstualumo išraišką suteikianti platforma, su kurių pagalba eksplikuojami dominuojančioje kultūroje

---

ir vaisių“ (*Tiesa*, 1970 07 21, p. 2, 5), „Apsiginti nuo piktžolių galime“ (*Tiesa*, 1970 07 22, p. 2) „Techninė pažanga – mūsų rūpestis“ (*Tiesa*, 1970 07 09, p. 2), „Žemės ūkio vystymas – visų uždavinys“ (*Tiesa*, 1970 07 12, p. 1) ir t. t.

7 „Eiliniai partijos uždaviniai žemės ūkio srityje. TSKP CK Generalinio sekretoriaus draugo L. Brežnevo pranešimas“, *Tiesa*, 1970 07 03, p. 1.

8 K. Svilainis, „Tausoti ir globoti“, *Kauno tiesa*, 1970 01 16, p. 6.

9 Cituojama iš: Vytautas Petkevičius, *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 56. Toliau skliausteliuose bus pateikiamas puslapio numeris.

10 Lawrence Buell, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*, Oxford: Blackwell Publishing, 2005, p. 11.

11 Cheryll Glotfelty, „Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis“, in: *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, ed. by Cheryll Glotfelty & Harold Fromm, Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996, p. xviii.

12 Timothy Clark, *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment*, Cambridge: The Cambridge University Press, 2013, p. 13.

13 Hubert Zapf, „The state of ecocriticism and the function of literature as cultural energy“, in: *Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversation on Ecocriticism*, ed. by Catrin Gersdorf and Sylvia Mayer, t. 3, Amsterdam: Rodopi, 2006, p. 55.

galios struktūrų užslopinti, marginalizuoti ar nutylimi reiškiniai – problemos, trūkumai ir disbalansai; 2) kaip nuolatinio kūrybinio kalbos, suvokimo, komunikacijos ir vaizduotės atsinaujinimo vieta, kurioje laužomi nusistovėję mąstymo būdai ir išankstinės tiesos. Galimos trys literatūros kaip kultūros ekologijos pasireiškimo funkcijos: literatūra gali veikti kaip kultūrinis-kritinis metadiskursas, vaizduojamasis antidiskursas ir reintegruojantis interdiskursas.

Literatūros kaip *kultūrinio-kritinio metadiskurso* užduotis yra pasipriešinti dominuojančios civilizacijos galios sistemų nutylimiems įvairovės ir kitoniškumo suvaržymams, dogmatiniam hierarchiniam mąstymui, priešinančiam protą ir kūną, intelektą ir emocijas, tvarką ir chaosą, kultūrą ir gamtą, taip pat įvardyti nutylimus, užslopintus reiškinius, trūkumus, nestabilumus ir prieštaravimus, kurie varžo gyvybingumą, nulemia susvetimėjimą ir komunikacijos problemas¹⁴.

Kaip *vaizduojamasis antidiskursas* literatūra suteikia tekstinę išraišką dominuojančioje kultūroje marginalizuotiems, užslopintiems ar ignoruojamiems reiškiniams. Tai alternatyvių pasaulių sukūrimas, kuriuose artikuluojama tai, kas buvo nutylima vyraujančioje kultūros saviinterpretacijoje ir yra gyvybiškai svarbu adekvačiam žmonių būties ir jų užimamos vietos šiame pasaulyje įvertinimui. Literatūra ne tik aktualizuoja užslopintus reiškinius ir pakylėja juos iki sąmonės lygmens, bet ir suteikia tam vaizduojamosios energijos¹⁵.

Trečiasis literatūros kaip kultūros ekologijos funkcinis aspektas – *reintegruojantis interdiskursas* – susijęs su nuolatinio atsinaujinimu ir energijos judėjimu iš pakraščių į centrą, kai į egzistuojančią kultūros sistemą yra reintegruojamos buvusios marginalizuotos ar iš jos išstumtos realijos. Literatūra sujungia tai, kas įsigalėjusių kultūros konvencijų ir praktikų buvo atskirta, diferencijuota ar specializuota, ir persmelkia pagrindines gamtos ir kultūros dimensijas, suteikdama akstiną regeneracijos ir kūrybinio atsinaujinimo procesams¹⁶.

Kita svarbi teorinė prielaida – tai mokslinio projekto „Nature in Children’s Literature“¹⁷ (liet. „Gamta vaikų literatūroje“), kuriam vadovauja vaikų literatūros tyrėja iš Bergeno universiteto Nina Goga, dalyvių sukurtas teorinis modelis, padedantis apibrėžti subjekto santykį su gamta. Šis modelis funkcionuoja kaip

14 *Ibid.*, p. 62.

15 *Ibid.*, p. 63.

16 *Ibid.*, p. 65.

17 Plačiau apie projektą žr. prieigą internetu: <https://www.cristin.no/app/projects/show.jsf?id=454795> (žiūrėta 2015 09 10).

koordinacijų sistema, kurios ašių viršūnės atitinka kraštutinius galimo santykio su gamta variantus: *gamtos garbinimą/gamtos problemizavimą* ir *antropocentrinį horizontą/biocentrinį horizontą*. *Gamtos garbinimo* tradicija kildinama iš romaninės Jean'o Jacques'o Rousseau filosofijos ir suponuoja, kad vaikai ir gamta yra labai artimai tarpusavyje susiję, tokie pat natūraliai nekalti ir dori, atstovaujantys tai pačiai „natūraliai“ tvarkai¹⁸. *Gamtos problemizavimas* susijęs su suaktyvėjusiu dėmesiu ekologiškai situacijai, išaugusiu ekologiniu sąmoningumu ir kritinio santykio demonstravimu. *Antropocentrinis horizontas* aprėpia bet kokią požiūrį, suvokimą ar koncepciją, kuriuose centras arba norma yra žmogus. Jis dažnai yra pateikiamas kaip priešingybė galimam *biocentriniam požiūriui*, kai žmogus save identifikuoja su visa gyvybe ar ekosistema, nesuteikiant minėtų privilegijų tikrai vienai rūšiai¹⁹.

Visomis šiomis premisomis bus naudojamosi tolesnėje *Didžiojo medžiotojo Miko Pupkaus* analizėje.

Kritinis metadiskursas: neišnaudotas potencialas

Į Petkevičiaus kūrinyje *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus* slypinčią medžioklę demaskuojančią ir parodijuojančią galią iki šiol niekas neatkreipė dėmesio. Turėjęs potencialo tapti paveikia antimedžiotojiška žinute jauniems skaitytojams, kūrinys neskaitytas kaip toks, o kritinio metadiskurso funkcija, galėjusi tapti varomąja šio kūrinio jėga, liko nerealizuota. Vienas iš ekokritikos pirmeivių Williamas Rueckertas, į literatūros kūrinius žiūrintis kaip į sukauptos energijos telkinius, gyvybę palaikančius sukuriuojančius energijos srautus ir gyvus padarus (angl. *a living thing*)²⁰, teigė, jog šiems energijos srautams užtikrinti labai svarbus skaitymas, kuris išlaisvina literatūros kūrinys sukauptą energiją ir tampa jungiamąja grandimi tarp autoriaus ir skaitytojo (čia energijos grandinė nesibaigia, nes energija gali keliauti toliau – iš skaitytojo kitam skaitytojui ir t. t.), bei literatūros

18 Sidney I. Dobrin, Kenneth B. Kidd, „Introduction: Into the Wild“, in: *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism*, ed. by Sidney I. Dobrin and Kenneth B. Kidd, Detroit: Wayne State University Press, 2004, p. 5–6.

19 Timothy Clark, *op. cit.*, p. 3

20 William Rueckert, „Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism“, in: *The Ecocriticism Reader*, p. 107.

interpretavimas ir mokymas²¹. Tad pabandykime šį kritinį potencialą atskleisti ar, Rueckerto žodžiais tariant, išlaisvinti kūrinysje slypinčią energiją, kad ji ne liktų užslopinta ir galėtų toliau cirkuluoti.

Kūrinys pradedamas nusakant pasakotojo poziciją, kuriai ligšioliniai kūrinio tyrėjai neteikė ypatingos reikšmės: „Daug kalbėdamas, sumeluosi ir nenorėdamas“ (5). Užkoduota melagių pasakos ekspozicija leidžia sukonkretinti kūrinio žanrą (jis buvo įvardijamas kaip apysaka arba apysaka-pasaka) ir priskirti jį tautosakai artimam melagių pasakos žanrui (apskritai kūrinio dalys primena trumpais vakarais vaikams sekamas pasakas, dažnai reikalaujančias pasakotoją jas nutraukti ir pratęsti kitą dieną, tai žymi dažnas pabaigos žodis „Viskas“, „Baigta“, „Taškas“, tęsinį nurodantis „Bet dar ne viskas“, jaustukai ir ištiktukai „Garbės žodis!“, „Ū-ti-ti!“, „A-ta-ta!“, „Triskart valio!“ ir t. t.). Pabrėžtinis tariamos teisybės sakymas sukelia atvirktinį efektą – skaitytojas kuo puikiausiai supranta, kad yra apgaudinėjamas, tačiau tokios šio žanro taisyklės, ir jos diktuoja, kad pasakotojas meluos, o skaitytojas skaitys ir netikės. Kartu skaitytojas turi likti budrus ir gerai įsiklausyti, nes riba tarp melo ir tiesos čia labai paslanki ir neaiški.

Pagrindinio veikėjo Miko Pupkaus artimumą kitam „didžiajam melagiui“ – Baronui Miunhauzenui – pabrėžė Vincas Auryla²². Jis susiejo šį kūrinį su romantinėmis, avantiūrinėmis ir kelionių romanų literatūrinėmis tradicijomis: „[d]erindamas romantinius pradmenis, avantiūrinių romanų elementus, groteskiškus melagių pasakų vaizdus, Miunhauzeno, Don Kichoto ir kitų pasaulio skrajūnų, žygių alogiškumą, kritišką liaudies žmogaus pažiūrą ir humorą, rašytojas sukūrė savotišką nacionalinį ‚keliauninko‘ tipą.“²³ Užčiuopta, bet neišryškinta lieka dar viena funkcija, susijusi su karnavališka melagių pasakos (o ir apskritai nemažos dalies vaikų kultūros) prigimtimi, kurią pastebėjo bene išvalgiausia jo recenzentė Logminienė: „Vaikai leipsta juokais, visa tai skaitydami. Jiems patinka, kad knygoje viskas sąlygiška, viskas ne taip, kaip gyvenime, vos ne kiekvienas rašytojo teiginys vis kažkoks išvirkščias, neįprastas, kaip ir visa knyga.“²⁴ Tokiu būdu prie pagrindinio veikėjo atliekamų funkcijų (keliautojo, mokytojo, pasakotojo, išdaigininko) tektų pridėti dar vieną – juokdario, kurią Michailas Bachtinas įvardijo kaip vieną pagrindinių (kartu su šelmiu, arba sukčiumi, ir

21 *Ibid.*, p. 110.

22 Vincas Auryla, „Vaikams ir suaugusiems“, *Literatūra ir menas*, 1970 06 27, p. 4.

23 *Idem*, *Lietuvių vaikų literatūra*, p. 250.

24 Nijolė Logminienė, *op. cit.*

kvailiu) karnavalinės kultūros figūrų. Pasak jo, šelmis, juokdarys ir kvailys kuria aplink save ypatingus pasaulius, ypatingus chronotopus, jie iš esmės susiję su balaganu, su liaudies gatvės vaidinimais, šių kaukėmis, dėl to niekada nėra traktuotini tiesiogine prasme, o atvirksčiai, perkeltine: tai, kaip jie elgiasi, ir tai, ką jie daro, neturi būti suprasta pažodžiui²⁵. Jie visada yra svetimi vaizduojamame pasaulyje, visada mato išvirksčiąją daiktų ir reiškinių pusę, turi ypatingą privilegiją nesisolidarizuoti su sistema, teisę nesuprasti, painioti, mėgdžioti, hiperbolizuoti gyvenimą, demaskuoti sąlygiškas buitines, moralės, politikos, meno ir kitas tiesas²⁶. Tokio personažo nuolatinė būseną apibūdinama kaip alegorinė²⁷.

Ši atvirksstinė, dažnai pati save neigianti karnavalinė logika pasireiškia hiperbolių ir litočių, kontrastų ir neatitikimų, atvirksstinės logikos ir nesusipratimų pagrindu konstruojamu ne tik vaizduojamuoju kūrinio pasauliu, paties Miko Pupkaus paveikslu; tai jauti ir pasakojimo, sakinio konstrukcijos lygmenyje: „Galiausiai išėjau į laukymę. Žiūriu, toje laukymėje ažuolas auga. Baisybė koks medis! Gal kokių devynių sieksnių storumo ir penkių sprindžių aukštumo. Ant jo šakų gilės kaip arbūzai tintiliuoja. Na, gal ir ne visai kaip arbūzai, bet už aguonos grūdus tai jau tikrai didesnės“ (22). Beveik kiekviename sakinyje didelis priešinamas mažam, tiesa – melui, aukštos materijos nužeminamos, o žemos – išaukštinamos, taurūs tikslai virsta žemiškais kėslais, o pastarieji paneigia patys save („Budžiu blakstienas šiaudeliais pasirėmęs ir galvoju: tik pajudinkit jūs dabar mano laimikį, aš jums tada parodysiu iš kur plunksnos dygsta! Na, jei ne parodysiu, tai bent pats pasižiūrėsiu, kas iš to mano sumanymo išeis.“ (23)). Šios Bachtino aptartos išvirksčios save paneigiančios logikos dėka kūrinys turi galimybę tapti tikru „antipasakojimu“. „Didysis medžiotojas“ yra ir didysis melagis, demaskuojantis pats save, o savo pasakojimą apverčiantis aukštyne kojomis ir verčiantis abejoti kiekviena Miko Pupkaus pagyra. Kartu juokdario funkcija leidžia numanyti, kad tiesa yra kažkur tarp dviejų vienas kitą paneigiančių melų. Pagrindinio veikėjo funkcijų – melagio, medžiotojo ir juokdario – sankirta griaua įsigalėjusį medžiotojo įvaizdį, demaskuoja gamtos bičiuliais besiskelbiančių medžiotojų „tiesas“, parodijuoja jų pasaulėžiūros dominantes ir aplink save kuriamą šaunumo aureolę.

25 Михаил Бахтин, *Вопросы литературы и эстетики*, Москва: Художественная литература, 1975, p. 308–309.

26 *Ibid.*, p. 312.

27 *Ibid.*, p. 315.

Jau kūrinio pavadinimas akcentuoja Miko Pupkaus užsiėmimą, profesiją ir gyvenimo būdą, – jis yra medžiotojas. Medžiotojo profesija paveldėta kaip duotybė iš tėvo ir senelio, nekvestionuojama. Gimimo aplinkybės pabrėžia jo priklausomybę gamtinei sferai: „Gimiau aš krūmuose, miške užaugau ir visą savo kūdikystę lepšio kotą žindau. Rūkai mane vystė, žąsinai vystyklus plovė, viesulai lopšį supo, o aukštos medžių viršūnės dainas dainavo“ (8). Šią priklausomybę sustiprina tipiški medžiotojo atributai – šuo Čiupkus, žirgas Lupkus ir sakalas Tupkus – ir gebėjimas kalbėti gyvūnų, taigi ir gamtos, kalba: „O po mėnesio aš jau ir širšių, ir vapsvų, ir karkvabalių kalbas mokėjau“ (9). Gamtos išaugintas, jos galiomis persiėmęs („Aš pats nuo drebulės uogas braukiau, nuo alksnio riešutus raškiau, durpės duona mitau, bet vis neprisivalgydavau. Štai todėl toks didelis ir smegeningas užaugau.“ (9)), Mikas turi ypatingą misiją: „Nuolat šioj žemėj klauju, brakonierius medžioju, žvėrelius saugau, neklaūžadas gaudau, o geriems vaikams savo nuotykius pasakoju“ (11). Taigi deklaruodamas „humanišką“ (jei tokia apskritai gali egzistuoti) medžioklę ir gyvūnų globą kaip gyvenimo būdą jis kartu kalba gamtos kalba, yra gamtos pusėje.

Išėjęs medžiotojo mokslus, t. y. išklausęs senelio pasakojamą pasaką apie tai, ką privalo turėti geras medžiotojas („Tikram medžiotojui labiau už viską pasaulyje reikalinga paprasta, jautri ir atlaidi žmogaus širdis“ (17)), taigi gavęs tam tikrą moralinį imperatyvą išlaikyti saiką ir nemedžioti daugiau nei reikia, kad būtų išlaikyta pusiausvyra gamtoje, nes kitu atveju gamta atsisuka prieš žmogų ir ima jam keršyti (pasakojimas apie kerštaujantį vilką, pjaunantį ūkininkų gyvulius), Mikas Pupkus pirmosios medžioklės metu šio imperatyvo nevykdo ir, nušovęs „septynis šernus ir vieną kiaulę“, sulaukia senolio pasmerkimo ir supranta neišmokęs doro medžiotojo elgesio kodekso. Pats griovęs pusiausvyrą, dabar Mikas Pupkus imasi jos gynėjo ir atstatytojo vaidmens, kovoja su brakonieriais ir jų elgesio sukeltais padariniais, tačiau net šiuo amplua jis neatsisako medžioklės ir pasitelkia šautuvą kaip buvusią tvarką galinčią atstatyti priemonę: „Ir aš supratau, kad nuo tos nelemtos dienos atėjo galas visiems mano linksmiems jaunystės nuotykiams, kad dabar ši pikto žmogaus pradėtą ginčą galės spręsti tiktai šautuvas“ (52). Įdomu, kad brakonierius šiuo atveju yra ateivis – kitam, ne Miko Pupkaus, pasauliui atstovaujantis asmuo, vaizduojamas pasitelkiant ateivių iš kitų planetų atributus – skraidančią lėkštę, neįprastą aprangą, manieras ir kalbėseną, taip tarsi pabrėžiant, kad Miko Pupkaus pasaulis – tvarkos ir pusiausvyros, švarios, neužterštos gamtos ir darnaus žmogaus santykio su

gamta tvirtovė, o visa, kas tą tvarką pažeidžia, yra jam nebūdinga ir atkeliauja iš išorės. Taigi minėto santykio su gamta teorinio modelio koordinacių sistemos ašyje Miką Pupką, atstovaujantį ir simbolizuojantį priklausomybę gamtos sferai, suvokiamai kaip natūraliai švari ir harmoninga, tektų įkurdinti gamtos garbintojų pusėje.

Patekimas į kitą, svetimą erdvę dažniausiai lydimas vidinę transformaciją lemiančių išbandymų ir kliūčių. Tokia transformacija užkoduota ir šiame kūrinyje. Netikėta tokio patekimo pradžia – Miką Pupką į kelionę išsiunčia jo medžiojamas grobis. Asmeninę herojaus metamorfozę žada viltinga kelionės tąsa: tris kartus didysis medžiotojas nuleidžia šautuvą – išgirdęs speiguose čiulbant paukštį, nuo kurio „linksmos dainelės“, pasak jo, „iškart atgijo visa ledo dykynė, suminkštėjo šaltis ir prisnūdo šiaurys“, pamatęs kiaušinį perinčių pingvinų porelę, o trečią kartą – kai pamato lokę su dviem mažais lokiukais. Taigi imperatyvas aiškus – nežudyti tų, kurie veda ir maitina jauniklius, ir tų, kurie savo buvimu teikia estetinį pasitenkinimą. Tačiau nuvilia pabaiga: pasišadėjęs niekada be reikalo nežudyti („ – Tepraryja mane kurmis, jeigu aš kada nors be reikalo iššausiu į kokį žvėrelį!“ (91)) ir visą likusį gyvenimą kariauti su brakonieriais, Mikas Pupkus kūrinio pabaigoje iškeliauja į Afriką, turėdamas tikrai ne patį humaniškiausią tikslą – „liūtų medžioti, dramblių spąstais gaudyti, raganosių pypke šaudyti ir su beždžionėmis apie gyvenimą pasišnekėti“ (172).

Mikas Pupkus, nors ir pabrėžia savo priklausymą gamtos sferai ir kilnią misiją medžioti brakonierius, neatsisako ne tik antropocentrinio, bet ir medžiotojiško žvilgsnio į pasaulį, gyvūnų išnaudojimo (kinko į roges, gaudo cirkui, vagia iš lizdo kiaušinį, kad išsiaugintų medžioklinį sakalą ir t. t.) ir medžioklės savo malonumui. Kūrinio pradžioje atsiradęs moralinis imperatyvas „nežudyk“, ypač „nežudyk be reikalo“, netampa šio kūrinio ašimi. Dviprasmiškas pagrindinio veikėjo santykis su gamta taip ir lieka iki galo neeksplikuotas: Pupkus piktinasi medžiotojų padarytomis blogybėmis (pavyzdžiui, į spąstus pakliuvusiais vilkų jaunikliais), jų paliktomis šiukšlėmis, kimbančiomis prie magnetą prarijusio jo šuns Čiupkaus, kurį galima laikyti vaizdžia atsakingo elgesio su atliekomis metafora, prisiekinėja daugiau niekada nepakelti šautuvo prieš gyvą padarą, tačiau ir toliau gamtą pasitelkia savo naudai, dažnai visiškai nereikalingiems, egoistiškiems poreikiams tenkinti. Miko Pupkaus santykis su gamta lieka antropocentris, nors tekste galima atrasti ir tokio santykio kritikos: „Kas jam darbo. Jis ne žuvis, vandenyje neplaukioja ir pilvo prasidurti nebijo...“ (56).

Galima daryti išvadą, kad kūrinyje užkoduotas medžioklės parodijos ir medžiotojo įvaizdžio demaskavimo, galėjusių atlikti kritinio metadiskurso funkciją, potencialas lieka neišnaudotas ir kaip toks nebus perskaitytas jaunųjų skaitytojų. Šiame kūrinyje Petkevičius teigia „humanišką“ medžioklę kaip galimą gamtos pusiausvyros reguliavimo priemonę, artėdamas prie visiško jos paneigimo, bet neįvykdydamas šio sumanymo iki galo.

Vaizduojamasis antidiskursas: įtaigus ekologinės katastrofos padarinių demonstravimas

Didysis medžiotojas Mikas Pupkus – bene vienintelis kūrinys lietuvių vaikų literatūroje, kuriame tiek daug vietos skirta ekologinėms problemoms ir ekologinės katastrofos padariniams demonstruoti.

Palikęs komforto zoną ir patekęs į kitą erdvę, Mikas Pupkus susiduria su galybe blogybių, kurios, kaip ir brakonieriai, traktuojamos kaip ateinančios iš išorės, jos nebūdingos jo gyvenamajam pasauliui: užterštos, prišiukšlintos upės, dvokiantis vanduo, kuriame žuvis plaukioja su dujokaukėmis, upėse skandinama nebereikalinga technika ir pan. Ši erdvė tapatinama su svetima, labai civilizuota šalimi („O tas krantas buvo vienos labai galingos ir labai kultūringos valstybės sostinėje, todėl išklotas granitu ir marmuru, papuoštas skulptūromis ir kolonomis, apsodintas medžiais ir gėlėmis“ (57)), kuri tiesiogiai neįvardijama, tačiau suaugusio skaitytojo iš tam tikrų užuominų (pavyzdžiui, asmenvardžių Piurė Lia Košė, Lia Mémė, misteris Kukas) lengvai asocijuojama su išsivysčiusiomis Vakarų Europos šalimis.

Pupkaus kelionė tęsiasi ir iš „labai galingos ir labai kultūringos“ šalies jis patenka į vandenyną, kuriame susiduria su tuo, ką šiandien pavadintume globalizacijos ir šylančio klimato padariniais: tirpstantys ledynai, planktonu „žydinti“ jūra, banginio ryklėje užstrigusi guminė varlė, vaikų naudojama maudantis (neatsakingo elgesio ir šiukšlinimo metonimija), su jūrine mina žaidžiantis buvęs cirko ruonis, nebesugebantis sumedžioti savo vaikams grobio (žmogaus kišimosi į laukinės gamtos tvarką ir neatsakingo gyvūnų prijaukinimo metafora). Ypač įtaigi situacija su banginiu, netiesiogiai diegianti ekologinio mąstymo pradmenis ir pabrėžianti individualios atsakomybės reikšmę: taip artinamas suvokimas, kad pasaulis yra vientisa erdvė, kurioje visos gyvos būtybės nedalomai susijusios

tarpusavyje, ir nedidelis šiukšlinimo aktas, įvykęs Baltijos jūros pakrantėje, gali nugaišinti tokį didžiulį gyvūną kaip banginis.

Patekusį į militarizuotą, technokratinę, dirbtinę, valdovo autokrato ir propagandinių bei visuotinio melo mechanizmų valdomą Nailono šalį, Miką Pupką lydi postapokaliptiniai, antiutopiniai ekologinės katastrofos nualintos šalies vaizdai. Nailono šalyje jau seniai išnaikinti ne tik paukščiai ir žvėrys, bet ir švarus vanduo ir oras, upės panašios į pašildytą dervą, pilnos pakelės gipsinių, molinių, plastikinių ar nailoninių gyvūnų. Joje sunku užmigti, nes nuo didžiulio miesto gausmo dreba viešbučio langai, sienos ir grindys, joje nereikia vaikščioti, nes šaligatviai juda ir nuveža žmones ten, kur jiems reikia, gatvėmis rieda nenutrūkstantis dviejų sluoksnių automobilių srautas – neturtingieji rieda grindiniu ir kvėpuoja dūmais ir dulkelėmis, o turtingieji vairuoja automobilius, judančius ant oro pagalvių, ir tuos dūmus išmeta ant neturtingųjų galvų. Šio miesto gyventojai nešioja stiklinius gaubtus, kvėpuoja dirbtiniu oru ir nenusiima dujokaukių, parkuose stovi negyvi plastikiniai medžiai, „auga“ poroloninės gėlės ir nailoninė žolė. Jie yra apkurtę nuo didžiulio triukšmo, todėl be garsintuvų ir radijo aparatų nebegali susikalbėti, nuo aštrių dirbtinių kvapų pradę uoslę, nuo įtempto darbo beveik apakę, o nuo įvairių maisto pakaitalų – tablečių ir pastų – pradę skonio pojūtį. Taip pat šioje šalyje klesti visuotiniai cenzūros (mašinos, verčiančios kalbančiojo žodžius į piliečiams reikiamus girdėti), tardymo, melo („Jeigu jūs šalyje jau viskas išnaikinta, tai kam dabar tas užrašas: „Už medžioklę – šimtui metų į daboklę!“ [...] Jeigu nedrausi, žmonės dar tą pačią dieną sužinos, kad mūsų kraštas jau seniai apmiręs, ir tuojau pat išlakstys į kitas šalis.“ (121)), propagandos, korupcijos, valdininkų viešpatavimo ir žemesniųjų sluoksnių išnaudojimo mechanizmai (šalies valdovas tuo tarpu išteisinamas, visas blogybes nurašant valdžia piktnaudžiaujantiems valdininkams).

Neabejotinai sovietinis skaitytojas Nailono šalį tapatino su išnaudotojišku kapitalistiniu pasauliu, kuriame aukštinama mokslo ir technologijų galia, įsigalėjęs paprastų darbo žmonių išnaudojimas, o technika baigia pakeisti žmogaus darbo jėgą:

V. Petkevičius satyrinę ugnį nukreipia prieš Vakarų futurologų literatūroje paplitusias pseudosociologines schemas, pagal kurias socialinė būsimos visuomenės struktūra vaizduojama kaip visiškai neturinti darbo žmonių masė, kurią pakeičia „protingų“ robotų ir jų viešpačių – „apskritagalvių“ intelektualų kombinacija, kažkoko mokslinio–techninio elito vyravimas.²⁸

28 Vincas Auryla, *Lietuvių vaikų literatūra*, p. 250.

Tačiau šių dienų suaugęs skaitytojas, turintis galimybę pažvelgti į kūrinį iš tam tikros distancijos, gali pasirinkti ir kitą interpretavimo galimybę. Nors šioje šalyje „kas neturi pinigų, tas nekvėpuoja“ ir labai ryški klasių skirtis, visu kitu, žvelgiant iš mūsų dienų perspektyvos, ji primena buvusią Sovietų Sąjungą: vieno asmens kultas, propagandos, visuotinio melo, ypač tariamos gerovės („ – Mums nieko netrūksta.“) deklaravimo, sekimo ir tardymo mechanizmai. Parodijuojami būdingi to meto reiškiniai ir kalbos klišės („mokslinis-techninis progresas“; „ – Ačiū už pokalbį. Prašau pasiruošti tikrinimui, – atsakė mandagi mašina, o žmonės tylėjo lyg vaškinės mumijos, spaudė mygtukus ir spoksojo nemirksinčiomis akimis čia į mane, čia į mašinos rodykles ir lempas“ (100)). Pasistengus galima rasti net aliuzijų, perskaitomų kaip užuominos į Nikitos Chruščiovo valdymo laikais propaguotą tam tikrų grūdinių kultūrų auginimą (iškalbinga vieno pagrindinių Nailono šalies valdininkų Gasbero Fasolės iš Pasuolės pavardė) bei sovietinių mokslininkų Ivano Mičiurino ir Trofimo Lysenkos sukurtas pseudomokslines biologijos ir genetikos teorijas bei eksperimentus, paremtus prielaida, jog išorinių sąlygų pakeitimas lemia vidinius įvairių organizmų kūnų pokyčius (Nailono šalies mokslininkų bandymai maitinti zuikius nailonine žole ir kt.)

Skaitytojų vaikų auditorijai šis įtaigiai pavaizduotas antipasaulis turėtų tapti didaktine priemone, kreipiančia mintį į ateitį ir verčiančia įvertinti galimas dabartinių kasdienių žalingų veiksmų pasekmes. Nors Nailono šalis pateikta kaip kitas, svetimas, ateivių valdomas pasaulis, ir ši distancija sukelia regimybę, kad mūsų pasaulyje viskas gerai, gamta neužteršta, o žmonės gyvena daroje su ja, vis dėlto moralas aiškus – saugok gamtą, elkis atsakingai, kitaip ir mūsų laukia tokia ateitis.

Kalbant apie Nailono šalį keičiasi ir kūrinio intonacija, „prigęsta“ Miko Pupkaus melai, pasigirsta daugiau susirūpinimo gaidelių ir aiškiai neigiamo vertinimo. Į pirmą planą iškeliamas besaikis egoistiškas gamtos išnaudojimas ir niokojimas, taip pat aiški paralelė tarp išnaudojamos gamtos ir išnaudojamų tam tikrų žmonių grupių, netiesioginė kapitalistinio režimo, skandalų besivaikanti žiniasklaidos mechanizmų, vartotojiškumo, taip pat atbukusios, pasyvios, surobotėjusios visuomenės kritika. Taip problemizuojamas santykis su gamta, ji jau nebėra nepajudinama natūralumo ir harmonijos tvirtovė, greičiau atvirkščiai – parodyta, koks trapus ir pažeidžiamas tas natūralumas, kaip greitai gali būti sunaikintas ir pakeistas negyvais gamtos substitutais, todėl šią kūrinio dalį

galėtume traktuoti kaip vaizduojamąjį antidiskursą, o santykis su gamta pasilenka gamtos problemizavimo (vienoje koordinacių ašyje) ir biocentrinio horizonto (kitoje koordinacių ašyje) link.

Reintegruojantis interdiskursas: vaikų rašytojo vaidmuo ugdant ekologinį sąmoningumą

Pasauliui vis aiškiau suvokiant ekologinės katastrofos grėsmę ir ieškant būdų, kaip ugdyti visuomenės, o ypač jaunosios kartos, kuriai kaip tik ir teks atsakyti už neatsakingo žmonijos elgesio padarinius, ekologinį sąmoningumą, į vaikų literatūrą atsigręžta kaip į priemonę, veikiančią dviem – emociniu ir pažintiniu – lygmenimis ir galinčią ne tik suteikti reikalingų žinių, bet sykiu sukelti empatiją ir išugdyti tinkamą rūpinimąsi mus supančia aplinka²⁹. Ekologinės tematikos atsiradimas ir paplitimas grožinėje vaikų literatūroje laikytinas gamtosaugos idėjų integracija į vaikų pažinimo, mąstymo ir pasaulėžiūros formavimo sritis. Tokiu būdu ne tik ištransliuojamos ekologinės žinios ypač imliai auditorijai, bet ir sulaukiama greito atgalinio ryšio – vaikų gamtosauginio aktyvizmo bangų (pavyzdžiu dažnai nurodomas amerikiečių autoriaus Dr. Seuss (tikr. Theodor Seuss Geisel) kūrinio *The Lorax* sukeltas vaikų protestų prieš miško kirtimo pramonę efektas)³⁰. Kyla klausimas, ar prieš 46 metus parašytas *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus* gali būti aktualizuojamas šių dienų kontekste kaip ekologinį raštingumą ugdantis kūrinys ir ar gali tapti savotišku vadovu, kaip nereikia elgtis su gamta?

Ekopedagoginiu aspektu jis labai paveikus skaitytojui vaikui, kuris, dažniausiai tapatindamas save su pagrindiniu herojumi, kartu su juo turėtų susimąstyti apie savo ekologinį elgesį: „Nejaugi ir aš kadaise šitaip dariau? – drebėjau iš pykčio. – Nejaugi ir aš į upę mėčiau stiklus ir geležis?“ (56). Atvirai ragindamas neteršti vandens ar nežudyti gyvūnų, autorius nevengia tiesioginės didaktikos, tačiau įvelka šį raginimą į populiarus vaikų smulkiojo folkloro formą:

29 Anne K. Phillips, Carolyn Sigler, Naomi J. Wood, „Guest Editors' Introduction“, *The American Nature Writing Newsletter*, pavasaris, 1995, t. 7, Nr. 1, p. 4.

30 *Ibid.*

VISIEMS! VISIEMS! VISIEMS!

Tas, kas pirmas įmetė šiukšlę į upę, buvo didžiausias tinginys ir brakonierius. Vaikai (mažyliai, bambliai ir paaugliai), neleiskite plisti šitam slunkių papročiu! Branginkit vandenį kiekvienoje upėje, ežere ir kūdroje kaip savo šulinyje!

SOS – šaukia žuvis.

SOS – prašo pagalbos vėžiai.

Visus teršėjus – į Sacharą!

Tegyvuoja skaidrus ir nesuterštas vanduo!

Perskaitęs nurašyk 10 egzempliorių ir išdalink draugams. (57)

Didaktinė kūrinio funkcija įvardyta jau pačiame pirmame puslapyje – „mažus vaikelius gyvenimo mokau“. Dvi pagrindinės kūrinio pamokos – nežudyk be reikalo ir neteršk gamtos – ištransliuotos nevienodai paveikiai, tai jau aptarėme. Tačiau net ir ne visai aiškus santykis su medžiokle netrukdo šiam kūrinui tapti puikia metodine priemone integruotose pamokose ar literatūros būreliuose, kur yra galimybė aptarti skaitomą tekstą su suaugusiuoju.

Kalbėdami apie *Didįjį medžiotoją Miką Pupką* kaip apie reintegrojančio interdiskurso funkcijos realizaciją, turėtume pažvelgti į jį dar plačiau ir išsiaiškinti, ar, peržengęs vaikų literatūros ribas, šis kūrinys gali integruoti ekologines idėjas į bendrąjį kultūros lauką ir šitai įgyti platesnę – ekologinės minties raiškos būdo – funkciją. Šia prasme prisimintinas kūrinio pasirodymo kontekstas. 1988 m. laikraščio *Gimtas kraštas*, orientuoto į užsienio lietuvių auditoriją, tačiau Atgimimo laikotarpiu buvusio labai populiarus ir Lietuvoje, diskusijos chemijos panaudojimo žemės ūkyje klausimu įžangoje konstatuota: „Ekologija, kaip narkomanija ar statistika, ilgą laiką buvo ‚uždara‘ tema tarybinėje spaudoje.“³¹ Tais pačiais metais Petkevičius *Šoyturyje* retrospektyviai paatviravo apie savo kaip gamtosaugos temomis rašančio publicisto „karjerą“:

Dabar gerai nepamenu, kuriais metais parašiau pirmą gamtą ginantį straipsnelį, bet puikiai prisimenu, kad jis buvo sutiktas lyg pats didžiausias išpuolis prieš tarybiškumą, prieš liaudies ūkį ir net visuotinės laimės idėją. [...] Ir kai aš apie tai parašiau [...], man buvo prigrasinta, kad aš padėsiąs partinį bilietą.³²

31 „Chemija ir žemės ūkis: vedybos su išskaičiavimu“, *Gimtas kraštas*, 1988 04 17–13, p. 4–5.

32 Vytautas Petkevičius, „Kodėl nenudvėsė baubas“, *Šoytury*, 1988, Nr. 15, p. 9.

Ekologija (ypač kalbėjimas apie Sovietų Sąjungoje egzistuojančias ekologines problemas) ilgą laiką buvo tabu, šiek tiek atviriau apie ją prabilta tik po XXIV Tarybų Sąjungos komunistų partijos suvažiavimo 1971 m., kurio metu Brežnevas pareiškė, jog „spartinant mokslinį-techninį progresą, būtina padaryti viską, kad jis būtų suderinamas su šeiminingišku santykiu su gamtos resursais ir netaptų pavojingo vandens ir oro užteršimo ir žemės nualinimo šaltiniu“³³. 1972 m. gamtos apsaugos klausimai buvo svarstomi TSRS Aukščiausioje Taryboje, kai kurios gamtosauginės nuostatos įtvirtintos įstatymuose ir nutarimuose, pradėti rengti moksliniai simpoziumai ir diskusijos, tačiau mokslininkų vaidmuo išliko dviprasmiškas. Apie tai galima spręsti ir iš tokio fakto: 1989 m. įvykusio TSRS rašytojų sąjungos valdybos plenumo tema buvo „Žemė, ekologija, naujas pertvarkos etapas ir literatūra“, o darbotvarkėje svarstyti trys klausimai: ekologija, Rašytojų sąjungos kandidatų į TSRS liaudies deputatus rinkimas ir leidyklos „Советский писатель“ reikalai³⁴. Plenumo metu kalbėję sovietinių respublikų delegatai pabrėžė rašytojų vaidmenį diegiant gamtosaugos idėjas ir kuriant judėjimus – daugelyje šalių rašytojai pirmieji prabilo apie jas viešai, o žaliųjų judėjimai ar atitinkamos organizacijos pirmiausia buvo sukurtos po rašytojų sąjungos institucijos sparnu³⁵. 1988 m. Vytautas Martinkus teigė, jog prie rašytojų sąjungos yra sudaryta ekologinė komisija, o rašytojai yra ekologinio judėjimo avangarde, nes „pas mus trūksta žmonių, kurie jaudintųsi dėl ekologinės kultūros, ekologinės sąžinės“³⁶. Tais pačiais metais Lietuvoje įvykęs ekologinis žygis neapsiėjo be „kalbos vakaro“, kuriame dalyvavo kalbininkai, poetai ir aktorai³⁷. Geriausiai rašytojų ir mokslininkų vaidmeniui plėtojant gamtosaugos idėjas (ypač viešojoje erdvėje) apibendrinti tiktų Vytauto Kubiliaus *Pergalės* žurnalo surengtoje diskusijoje „Kuršių marios ir mes“³⁸ išsakyta mintis:

Lig šiol mokslininkų ir menininkų santykis gamtos atžvilgiu buvo skirtingas, kartais net konfrontacinis. Dalis mokslininkų autoritetingai legalizuodavo grėsmingus, net

33 *Человек и природа: Сборник статей, Академия наук СССР, Институт философии, Москва: Наука, 1980, p. 7.*

34 *Literatūra ir menas, 1989 01 28, p. 2.*

35 *Ž. Литературная газета, 1989 01 25, p. 6–10.*

36 „Mes ‚Azoto‘ negriausim...“, *Jonavos balsas, 1988 06 21, p. 2.*

37 *Komjaunimo tiesa, 1988 07 14, p. 3.*

38 „Kuršių marios ir mes“, *Pergalė, 1987, Nr. 3, p. 105–125.*

katastrofiškus projektus (Sibiro upių pasukimas į pietus, naftos perdirbimo įmonių statyba prie Jurbarko), o menininkas stodavo ginti gamtos. Tokiais atvejais mokslininkai atsidurdavo biurokratiniam spaudimui paklusnių tarnautojų pozicijose, o menininkai atstovaudavo sąžinės balsui.³⁹

Taigi vaikų literatūros kūrinys, problemizuojantis eksploatacinį santykį su gamta ir vaizduojantis galimas tokio santykio pasekmes, pasitarnavo kaip puiki, dėmesį atkreipianti priemonė, leidžianti prabilti apie ekologiją ir gamtosaugą tuo metu, kai oficialūs informacijos šaltiniai apie tai tylėjo, ir integruoti gamtosaugos idėjas į bendrąjį kultūros lauką. Kartu dera pažymėti, jog Petkevičiaus straipsniai gamtosaugos tema pasirodė spaudoje tik praėjus 4 metams po knygos vaikams išleidimo (1973 m. *Pergalės* žurnalo 11 numeryje išspausdinta publikacija „Kaip gimsta baubas“); nors nuo 1964 m. jis keliavo po Lietuvą Nemunu iki Kuršių marių fiksuodamas gamtos teršimo ir niokojimo faktus, tačiau iki tol apie juos neprabilo.

Išvados

Remiantis Huberto Zapfo idėja apie literatūrą kaip kultūros ekologinį potencialą ir išskirtomis trimis jo pasireiškimo funkcijomis, bandyta atskleisti šį potencialą interpretuojant Vytauto Petkevičiaus kūrinį vaikams *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus*.

Atlikta analizė leidžia teigti, kad kaip kritinis metadiskursas kūrinys viso savo potencialo neatskleidžia. Jame slypinčios medžioklės parodijos ir teigiamo medžiotojo įvaizdžio demaskavimo galimybės lieka neišnaudotos, pagrindinio veikėjo santykis su medžiokle prieštaringas, kūrinio pradžioje reikštas moralinis imperatyvas „nežudyk“ neveikia, o santykis su gamta lieka eksploatacinis ir išnaudotojiškas. Kalbant apie Miko Pupkaus gyvenamąjį pasaulį neatsisakoma antropocentrinės pasaulio suvokimo prizmės, tačiau gamta garbinama kaip natūraliai tyra, švari ir harmoninga.

Kūrinyje pavaizduota Nailono šalis, joje vyraujantis gamtos niokojimas ir ryškus galimų ekologinės katastrofos padarinių demonstravimas keičia subjekto

³⁹ *Ibid.*, p. 118.

santykį su gamta, leidžia įvardyti jį kaip gamtos problemizavimą ir atlieka vaizduojamojo antidiskurso funkciją. Pabrėžtas gamtos pažeidžiamumas, neatsakingo žmonių kaip dominuojančios rūšies elgesio pasekmės ir glaudus gyvybinių sistemų tarpusavio ryšys kreipia šį santykį link biocentrinio poliaus.

Galima teigti, kad Petkevičiaus kūrinyje subjekto santykis su gamta skiriasi priklausomai nuo vaizduojamojo pasaulio, į kurį jis patenka, ir kūrinio intencijos, kuri keičiasi, kai kalbama apie ekologines problemas, tačiau bendroje kūrinio erdvėje šis santykis iki galo neeksplikuotas ir ambivalentiškas.

Kaip dviem lygmenimis – emociniu ir pažintiniu – veikianči ekopedagogikos priemonė, integruojanti gamtosaugos temas į vaikų pažinimo lauką, *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus* atlieka reintegruojančio interdiskurso funkciją. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos ir turint omenyje nepalankų ekologinėms idėjoms reikšti kūrinio išleidimo kontekstą, galima teigti, jog *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus* tapo vienu galimų ekologinės minties raiškos būdų ir atliko minėtą funkciją integruvęs ekologines idėjas į bendrąjį kultūros lauką.

Kūrinyje pavaizduotu ekologinės katastrofos pasekmių paveikumu ir mastu *Didysis medžiotojas Mikas Pupkus* išsiskiria iš visos lietuvių vaikų literatūros, yra aktualus šiuolaikiniam skaitytojui ir, peržengęs literatūrinio kūrinio ribas, gali tapti gamtosauginės minties ir ekologinio sąmoningumo ugdymo dalimi.

Gauta 2015 09 01

Priimta 2015 10 21

The Ecological Potential of Vytautas Petkevičius's *Didysis medžiotojas Mikas Pupkas* (The Great Hunter Mikas Pupkas)

Summary

Drawing on Hubert Zapf's view of literature as cultural-ecological potential and its manifestation in three functions (critical metadiscourse, imaginative counterdiscourse, and reintegrative interdiscourse), the author of this article offers a new interpretation of Vytautas Petkevičius's children's book *Didysis medžiotojas Mikas Pupkas* (The Great Hunter Mikas Pupkas, 1969). She also refers to a Norwegian theoretical model according to which it is possible to identify a subject's relationship to nature and to localize it within a system of coordinates – an axis of meaning based on the oppositions *nature worship/problematization of nature* and *anthropocentric horizon/biocentric horizon*. Mitunevičiūtė argues that, even though it might have served the critical metadiscursive function, the potential encoded in this parody of hunting and exposure of the hunter's image remains unexploited. While Petkevičius posits "humane" hunting as a possible means of regulating the balance of nature and suggests its complete denial, he does not carry this project to the end. The devastation of nature in the land of Nylon and the glaring consequences of ecological catastrophe represented in the work fulfill the function of representative antidiscourse. As an effective ecopedagogical tool capable of shaping young readers' thinking, worldviews, and emotional and cognitive understanding, and of integrating ecological ideas into their cognitive field, *Didysis medžiotojas Mikas Pupkas* serves a reintegrative interdiscursive function. The author of the article argues that this function also has a broader application: while the work appeared in an era that was not conducive to the expression of ecological thinking, it became a vehicle for the expression of ecological ideas, helping to integrate them into the broader cultural field. The article focuses on how the subject's relationship to nature changes depending on the work's shifting intonations, and on how the subject acts in the world represented. With the movement from anthropocentrism to biocentrism within the general space of the work, this relationship remains ambiguous.

Keywords: ecocriticism, Lithuanian children's literature, liars' tales, Vytautas Petkevičius.
